

הקייץ הקשה בחיי

ראשיתה של הדרמה הלנינגרדית

בעודי שקוע בארגון מחדש של המשרד ובהטוויית היעדים והפעולות שעמדו על הפרק, הועמדתי לפתע-פתאום בפני התרחשות דרמטית, שהשלכותיה, כפי שהתברר עם הזמן, היו בעלות משמעות רבה ביותר.

עוד באביב 1970, הביא מהנדס יהודי נורבגי לשגרירת ישראל באוסלו, אסתר הרליץ, מסר מ"הוועד הלנינגרדי", שעמד בראש התארגנות של פעילי לנינגרד. הרליץ, שידעה על קיום "נתיב" והכירה אישית את שאול אביגור, העבירה אליו את המסר, שהיה ממוען לממשלת ישראל. הוועד הלנינגרדי הודיע שהוא בוחן תכנית לחטיפת מטוס כדי להבריח קבוצת יהודים לחו"ל בדרכם לישראל. הוועד ביקש את חוות הדעת של ממשלת ישראל לגבי התכנית.

נסעתי עם שאול לגולדה. לאחר דיון קצר סוכם, שאת התשובה השלילית אנסח אני ברוסית ואמסרנה לד"ר סאשה בלנק על מנת שיעביר אותה בשיחה טלפונית ללנינגרד. המסר של הלנינגרדים כלל בקשה שד"ר בלנק (עולה חדש וחברם של הלנינגרדים) יעביר את התשובה בקוד כתשובה לבקשת עצה רפואית. את התשובה ניסחתי בקירוב כך: "הפרופיסור, שהוא סמכות רפואית גבוהה איננו יכול להמליץ על השמוש בתרופה." סאשה טילפן בנוכחותי ללנינגרד, וכעבור זמן מה קיבלנו ידיעה שהוועד הלנינגרדי החליט לבטל את תכנית חטיפת המטוס. הנחנו שבכך תמה הפרשה. כרעם ביום בהיר נתבשרנו באמצע חודש יוני 1970 שבלנינגרד נעצרו יהודים שניסו לחטוף מטוס. הידיעה על "חוטפי המטוס" ומאסרם בשדה-התעופה סמולני, שליד לינגרד, נפלה על ראשינו כמהלומה פתאומית עזה.

משחלף הזעזוע הראשון, טילפנתי לגולדה. מכיוון שלא היו ידועים לנו פרטים על אשר ארע, המלצתי בפניה שראשית כל נביע חרדה לגורל הצעירים שהושמו במאסר, נוכח הפרובוקציה והמזימה לפתוח בגל של רדיפת יהודים, המבקשים לעלות לישראל. משימתנו הראשונה היתה השגת מידע במהירות ובכל דרך אפשרית. במקביל הרצנו מברקים ובהם הוראות לכל שליחי "בר".

כל הלילה לא עצמתי עין- אך בבוקר כבר מצאתי את עצמי עסוק בהערכת המצב ובקביעת קווים לפעולה. עמדו לפנינו שתי משימות מקבילות: מצד אחד, גיוס דעת הקהל במערב כדי להגן על הצעירים שנעצרו, ומצד שני הגברת האהדה למאבק על הזכות לעלייה. את שתי המשימות ניתן להשיג על-ידי

דרמטיזציה של המאבק, שאותו ניהלו יהודי ברית-המועצת. בשלב הראשון לא נדרשו שליחי "בר" לעבודה מאומצת.

הסובייטים, מצדם, הסתפקו בידיעה קצרה, שפורסמה ב"לנינגרדסקיה פרבדה", אולם סוכנויות הידיעות המערביות, שכתביהם קיבלו מידע מיהודים אמיצים בלנינגרד ובמוסקבה, עלו על הסיפור ופירסמוהו בהבלטה ניכרת, שכן היה מדובר בסנסציה של ממש. הסובייטים עצמם גרמו לכך שהנושא לא ידעך. תוך ימים התברר, שבנוסף למאסרים בשדה-התעופה סמולני, נערכו מעצרים גם בבתייהם של פעילים. פעיל אחד נאסר בעת ביקורו באודסה. מיד אחר-כך פורסמו ידיעות על חיפושים שנערכו אצל פעילי עלייה במוסקבה, חרקוב, ריגה וקייסינייב. התקשורת במערב הגיבה בכותרות על מסע מאסרים ורדיפות של יהודים בברית-המועצות, ולא רק על מאסרם של ה-12 שהואשמו בנסיון לחטוף מטוס. פעילי עלייה בלנינגרד ובמקומות אחרים גילו אומץ, פירסמו פניות לשלטונות שבהם דרשו את שחרור העצורים. הפעיל הלנינגרדי, ויקטור בוגוסלבסקי, פירסם פנייה אישית, וגם נסע למוסקבה כדי לעדכן שם את הפעילים ולבקשם להפיץ מידע בקרב כתבי העיתונות המערבית שבבירה. מובן שגם בוגוסלבסקי נאסר. במערב התפרסם מאמר מחאה בחתימותיהם של 39 פעילי עלייה, ובו מחאה על המאסר ודרישה לשחרורם המיידי. הציבור בישראל גילה הפעם רגישות רבה לגורל עצורי לנינגרד. בין העולים היו רבים שהכירו אישית את רוב הצעירים ונוכחותם בארץ היא שגרמה להתרגשות בציבור הישראלי. גם קרובי העצורים תרמו לתגובה נמרצת יותר. ביזמת שליחי "בר" פירסמו פעילים בקהילות היהודיות במערב פנייה למדינאים ולאנשי רוח כדי שישגרו מחאות למוסקבה. הועלתה גם הצעה לקיים הפגנות, אך אלה היו ימי הקיץ הלוחטים ולא היה ניתן לארגן הפגנות המוניות ללא כל הכנה. הפגנות קטנות, מובן שלא הרשימו נוכח "הרעש" העצום שקדם להן.

צבי ועמיתיו ב"בר" המשיכו להפציר בשליחים להגביר את הפעולה, חרף השאננות התקשורתית. משה דקטר טען, שאחרי "ההתפוצצות התקשורתית", שהיתה במשך שבועיים, עם הפרסומים הראשונים על המאסרים, טבעי הדבר שההתעניינות בנושא תדעך, מלבד הידיעות, הכותרות, הפרשנות, תגובות אנשי ממשל וקונגרס ומחאות של אנשי רוח, מלבד כל אלה הכל כבר נאמר, ופשוט לא נשאר עוד מה להוסיף. לפיכך, חיוני היה בעינינו לחפש דרכים חדשות כדי לקיים את הנושא בכותרות. הפתרון היה בשכלול הקשר עם הפעילים, כדי לקבל מידיהם מידע שוטף ובעזרתו להזין את התקשורת ולספק חומר הסברה לארגונים היהודים. החלטנו להרחיב את ה"תיירות" לברית-המועצות ולהגביר את הקשר הטלפוני. דאגנו להתעצמות השידורים ברוסית שחשיבותם עלתה מאוד. היו אלה תכניות לטווח קצר ולטווח ארוך, שהיה צורך ליישמן במהירות וביעילות. אך את גולת הכותרת ראיתי בעריכת ועידה עולמית באירופה, ועידה שבה ישתתפו ארגונים יהודיים מכל גווי הקשת הפוליטית והחברתית ומכל הקהילות היהודיות ברחבי העולם. את ההכנות לוועידה כזאת היה חשוב לקיים במקביל להכנות שעושים הסובייטים לעריכת

משפטי ראווה שבוודאי יבואו בעקבות המאסרים. הצעתי לגולדה, שההכנות תיעשנה בגלוי וינתן להן פרסום רחב. הערכת שפרסום זה יהווה מעין אזהרה לסובייטים. גולדה, שתמכה בתכנית, נטלה על עצמה לשכנע את הארגונים היהודים הגדולים, שעדיין הססו, והציעה לנצל את הזעזוע של פרשת המאסרים כדי לזכות בתמיכה מרבית מצד הארגונים. גולדה לחצה לקיים את הוועידה במועד קרוב ככל שניתן, אך במהלך הבירורים שעשינו, התברר שלא ניתן לקיימה לפני תחילת חודש פברואר 1971.

"הרפתקה" במעוז על גדות התעלה

הימים היו ימי מלחמת ההתשה. המעוזים שלאורך תעלת סואץ הופגזו באופן מסיבי וכמעט ללא הפסקה על-ידי הארטילריה המצרית. מספר קטן יחסית של חיילים, אנשי יחידות קרביות מן הסדיר והמילואים, נשאו בנטל החזקת הקו. בחלקם נפל לשרת במעוזים המופגזים במשך חודש בשנה ומקצתם שבו אל הקו כעבור אפילו פחות משנה. בנו יאיר, היה אחד מהם. יאיר, סגן בגדוד צנחנים, הוביל את מחלקתו בפריצה הראשונה לירושלים דרך שער האריות במלחמת ששת הימים, ומאז מדי שנה "טעם טעמה של אש", אם על גבול ירדן ואם ליד התעלה. ב-1969 פיקד במשך שבועיים על מעוז "המזח" שההפגזות עליו היו קשות כל-כך שהחיילים הוחלפו בו מדי שבועיים.

יאיר, שגידל פרחים בכפר בלום, סיים ב-1970 סמינר לשליחים של הסוכנות היהודית ואמור היה לצאת בסתיו עם משפחתו לארצות-הברית. אנשי הסוכנות רצו לשחררו ממילואים לשם השלמת ההכנות לנסיעה, אך הוא עמד על כך שיצא למילואים יחד עם הגדוד. וכך, במחצית יוני יצא יאיר לתעלה ופיקד על מעוז בגזרה המרכזית של הקו. משרד הבטחון היה שולח באותה עת מרצים-מתנדבים כדי לשוחח עם החיילים שעמדו בקו המעוזים. יצאתי גם אני לתעלה בתחילת יולי. בתוך מערבולת הפעילות הקדחתנית שנקשרה לעצורי לנינגרד, נטלתי שלושה ימי חופשה כדי לתרום את חלקי לחיילי קו העימות. בקשתי להרצות לפני חיילים במעוזים שבגזרה המרכזית, מתוך תקווה שאגיע גם אל יאיר. ביומיים הראשונים הרצאתי במעוזים שהיו בשכנות למעוז שלו. לא הייתי בטוח אם הנושא "יהודי ברית-המועצות" יעניין את החיילים, אך טעיתי. סיפרתי להם על המאסרים האחרונים ועל השתלשלות העניינים שקדמה לכך, והחיילים לא רק שהקשיבו, אלא אף התעניינו ושאלו שאלות.

בבוקרו של היום השלישי פגשתי בבסיס העורפי את רב סמל עראקי מהפלוגה של יאיר. צעיר ירושלמי חמוד בן למשפחה יוצאת תימן, עראקי טיפל באספקה למעוזים שבהם ישבה הפלוגה. את האספקה הביאו יום-יום בשירה מן הבסיס. ועמה היו גם מגיעים וחוזרים המרצים. כשעראקי הוריד אותי במעוז של יאיר, הוא שאל אגב קריצת עין, האם יש בדעתי לבלות את הלילה במעוז, מאחר שעליו

להיכנס למעוזים נוספים, וייתכן שלא יספיק להוציא אותי בזמן. כמובן שהסכמתי בהתלהבות. וכך נפל בחלקי לבלות גם לילה במעוז מופגז. כשאני מהרהר ביני לביני באיזה צבא מלבד זה"ל יכול היה אב לחזות בבנו הקצין בפעולה תחת הפגזה. את יאיר פגשתי כשירדתי לבונקר שם עמד ושוחח עם אחדים מחייליו. "שלום יאיר," אמרתי, הוא סובב אלי את ראשו. מבט עיניו ליטף אותי בחמימות וחיוך - מאופק האיר את פניו, אך קולו נשמע יבש משהו וענייני : "שלום אבא, מקוה שבבית כולם בסדר." הוא הציג אותי בפני החיילים "זה אבא שלי, היום הוא המרצה שלנו." סמוך לבואי ביקר במעוז סמל הדת, שחילק לחיילים ספרי תהילים זעירים והביא פריטים שונים לקבלת שבת. מן הצד שמעתי את אחד החיילים מעיר, שאין ביניהם כמעט דתיים. יאיר התערב : "דתי או לא דתי. מקובל עלי שבכיסו של יהודי לוחם יהיה ספר תהילים." דבריו אמנם לא נשמעו כפקודה ואף-על-פי-כן כולם נעתרו ולקחו את הספרונים. לפתע שמעתי את יאיר מצווה על אחר החיילים בהרמת קול לפנות מיד מן הרצפה בדל סיגריה. מאוחר יותר, שאלתי אותו מדוע כה כעס על דבר פעוט כל-כך. "אבא," הוא הסביר לי, "בונקר של מעוז צריך להיות נקי ומסודר. זה חיוני למורל החיילים." רק אז הבחנתי שהוא מגולח ומדיו נקיים. הרצאתי "עברה בשלום" וקיוויתי שגם יאיר היה מרוצה. המצרים דאגו שלא אשתעמם. את השקט הלילי החרידו לסירוגין קולות פיצוצים. הייתי ער ושמעתי את יאיר מדווח בטלפון למ"פ: "לא נורא, מטפטף קצת." לפנות בוקר כשההפגזה נפסקה הבחנתי שיאיר יוצא. כשחזר סיפר לי, שבמעוז מוצב בולדוזר ומפעיל של חיל הנדסה, והם מנסים לתקן את הנזק שגרמה ההפגזה. לפני שהחיילים ייצאו מהבונקר. "גם זה חשוב למורל," הוא הסביר. כשנפרדתי ממנו, שמחתי לשמוע, שהחיילים דיברו בשבחי, ובעיקר העריכו את השקט שהפגנתי במשך כל השעות שהייתי איתם בבונקר.

פציעתו של יאיר – אנחנו עומדים במבחן ומנצחים

עשרה ימים לאחר-מכן, כשישנתי שנת ישרים בדירתי הקטנה בתל אביב, העירו אותי לפתע צלצולים חוזרים ונשנים של פעמון הדירה. זאת היתה שעת בוקר מוקדמת ונזעקתי מבוהל לפתוח את הדלת. בפתח עמדו אשתי ושני בני, דן הבכור ואבינועם (השלישי בין האחים) במדים. נדהם כולי אמרתי "יאיר?" "כן" ענו לי. "בוא תתלבש וניסע לתל השומר. יאיר פצוע..."

חייל שהיה בתצפית מעל לחוף, הודיע בקשר שהוא שומע רעש חשוד מכיוון המים. העירו את יאיר, שהחליט לצאת החוצה כדי לבדוק את הדבר. בהיותו בחוץ החלה הפגזה ויאיר נפגע קשה. לאחר שקיבל טיפול ראשוני מן החובש, הוצא יאיר תחת ההפגזה ברכב משוריין למסוק, שהביאו לרפידים. משם הוטס לתל השומר.

בבטן המטוס כבר החלו לטפל בו הרופאים.

בבית-החולים המתין לבואו צוות רופאים גדול ומנוסה שכלל ניורוכירוג, רופא עיניים, מנתח לסת ואורתופד. יאיר נפגע בעין, בלסת, ביד וברגל... המנתחים עבדו עליו שעות ארוכות ולאחר-מכן הועבר לחדר התאוששות. רק לי ניתנה הרשות לגשת אל יאיר, שהיה שקוע בתרדמה עמוקה. ראשו ופניו היו עטופים בתחבושת, וידו היתה חבושה עד לכתף.

רופא צעיר ליווה אותי החוצה: "את העין יאיר איבד, הלסת תהיה בסדר, לפי דברי המנתח, והיד-האורתופד נשבע שיציל אותה. העיקר שיאיר יחזיק מעמד." בבה בכתה. דן ואבינועם עמדו המומים. כעבור זמן הובלנו את יאיר במורד הדרך אל ביתן המחלקה האורתופדית 17 שבהנהלת האורתופד-המנתח ד"ר פריין, זה שנשבע להציל את היד. יאיר היה עדיין תחת השפעת ההרדמה. הרופא הפציר בנו לנוח בבית ולשוב לשם כעבור שעות אחדות. אבינועם שהיה במדים, ביקש להישאר עד שנשוב. כשחזרנו כעבור מספר שעות התבשרנו, שיאיר טרם התעורר. אבינועם התקשר ליחידתו וקיבל חופשה בלתי מוגבלת. דן חזר לכפר בלום.

בבה ואני נשארנו במחלקה. ד"ר פריין היה מודאג מהתרדמה הממושכת. לבסוף אמר: הפצוע הוא בעל גוף בריא ולבו פועל היטב. הוא יתאושש. גם אני הייתי בטוח שבננו יתאושש. זו הייתה תחושה חזקה מאוד וכבטחון שלי הדבקתי גם את בבה. במשך כל שעות היום היינו עושים בבית-החולים ובערב היה מחליף אותנו אבינועם, ששכב בפרוזדור על כורסה, בהסכמת ד"ר פריין. כך עברו עלינו כמה ימים ולילות קשים, עד שבוקר אחד העיר אותנו אבינועם בטלפון בשאגה: "בואו, יאיר פתח את העין!"

כשהגענו פגש אותנו ד"ר פריין בכניסה למחלקה ובירך אותנו בחיוך רחב ב"מזל טוב", וביקש שיאיר לא יראה אותנו עצובים או מדוכאים! היינו ברקיע השביעי! כך החל יאיר מסע ארוך של שישה חודשים בבית-החולים, שבהם עבר שישה ניתוחים. היו אלה חודשים של סבל פיזי מתמשך שלא לדבר על הסבל הנפשי והצורך להתרגל לעובדה שאיבד עין. אחרי ארבעה חודשים, בעודו מאושפז עדיין וממתין לניתוח נוסף, הורשה יאיר להגיע הביתה לקיבוץ, לראש השנה. מאות חברים וילדים קיבלו את פניו של יאיר באהבה ובשמחה אדירה. היתה זו שמחה שלא אשכח כל ימי. הקהל החוגג פצח בשירה ועמו ארבעת ילדינו ובהם יאיר.

חצי שנה סעדנו את יאיר בבית-החולים. מהקיבוץ הגיעו בני משפחה, וגם חברות וחברים ישבו ליד מיטתו בתורנות בלילות. בבה היתה מגיעה לבית-החולים בבוקר ואני הייתי בא היישר מהמשרד ונשאר שם עד משמרת הלילה. דווקא באותם חודשים שרתה עלי רוממות רוח של ממש. מה שהתרחש מסביב למיטת חוליו של בני, מילא את חדרי לבי הוקרה ואהבה רבה לעמי, לצעירים הנפלאים מהגדוד שבאו לבקר את יאיר ולעודדו, לרופאים והאחיות, שעשו את מלאכתם במסירות ובאהבה- לכולם רחשתי הוקרה וחיבה עמוקה. בזכותם יכולתי להמשיך בשליחותי שתבעה ממני כוחות נפש רבים באותה השנה. שנה זו חישלה אותי לקראת המבחנים בעתיד.

החוויה האישית הזאת, שחוויתי באותה שנה, עם פציעתו של בני, קשורה עמוק בזכרוני בארועי השנה הראשונה שלי כראש "נתיב".
זו היתה שנת אתגרים שרדפו האחד את השני. ראשיתה בדרמה של משפטי לנינגרד ואחריתה בוועידת בריסל, שהיתה אירוע רב חשיבות ובעל משקל והשפעה על עתיד המאבק.